

Kotecki István

Volt egyszer egy Berli fal

I. Előzmények

Az 1944/45-ös londoni megegyezés szerint Berlint négy megszállási zónára osztották fel. A szövetségesek közti ellentétek már a potsdami konferencián (1945. július 17. – augusztus 2.) megmutakoztak. Nézeteltéréseik szinte állandóan kiéleződtek és Berlinben különösen drámai válságokhoz vezettek.

1948. június 24. és 1949. május 12. közt a szovjetek blokád alá vonták Nyugat-Berlint. Ez idő alatt nyugati szövetségesek léghídja biztosította a város lakói számára az életben maradási lehetőséget. A válság lezárása után azonban Berlin politikai megosztottsága véglegessé vált. A szovjetek e blokád követően is folytatták a város elleni provokatív politikájukat, válaszul Nyugat-Berlin és az újonnan megalakult NSZK leendő politikai egységére. 1952. májusában megszüntették a telefon-összeköttetést Berlin két része közt. Két hónappal később az egész NDK területére érvényesen megvonták a nyugat-berliniekől az ott-tartózkodási engedélyt. 1953. januárjában a nyugati szövetségesek megszüntették a városon keresztül vezető busz- és villamosvonalakat. Csak a metró- és a gyorsvasút-hálózat kötötte össze a két városrészt, ami az 1953. június 17-i népfelkelés során néhány napra megszakadt.

A másik nagy krízist a *Hruscsov*-féle ultimátum okozta (1958. november 27.). Ennek célja Nyugat-Berlin „önálló politikai egység”-gé való formálása volt. Eszerint a nyugati szövetségeseknek fél éven belül ki kellett volna vonulniuk innen. December 31-én az érintettek külön jegyzékekben elutasították a négy győztes hatalom londoni megegyezésének ezen felmondását. Moszkva ultimátumszerű javaslatáról végül is lemondott, de a próbálkozásokat nem adta fel.

A Szovjetunió és az NDK politikai vezetése, valamint a német állam adminisztratív és erőszakos eljárásai (pl.: államosítás) miatt a disszidensek száma egyre inkább emelkedett. Nyugat-Berlin az ellenőrizetlen busz- és villamosösszeköttetéseiével mágnesként hatott a menekülni vágyókra, míg a két német állam közti határt az NDK egyre szigorúbban felügyelte.

1959-ben beszélt Hruscsov először egy, az NDK-val kötendő külön békeszerződésről, mely szerint Moszkva minden német területen érvényesülő joga – a Nyugat-Berlinre vonatkozó is – az NDK hatáskörébe kerülne. 1960. januárjában Kelet-Berlin kétségbe vonta Berlin különleges „megszállási terület” státuszát és azt állította, hogy Nyugat-Berlin az NDK területén fekszik. *Ulbricht* államfő levélben követelte *Adenauertől*, hogy ismerje el Nyugat-Berlin „szabad város” mivoltát. Április végére az államosítás befejeződött. Májusban az elmenekült föld- és kézművesek száma új havi rekordot eredményezett. Ebben az évben összesen 199 188 menekültet regisztráltak, ebből 152 291-et Nyugat-Berlinben.

1961. február 17-én Moszkva memorandumban közölte a szövetségi kormányzattal, hogy különbékét köt az NDK-val, ha egy előre meghatározott időpontig mindkét német állammal ezt nem tudná megtenni. Márciusban *J. F. Kennedy* biztosította *Brandtot*, hogy az USA szerződése révén és meggyőződésből is garantálja Nyugat-Berlin szabadságát. A június 3-4-i Kennedy–Hruscsov csúcstalálkozó a válság kiéleződésével ért véget. Kennedy kijelentette, hogy bármilyen létfontosságú szabadságjog megsértését és minden Nyugat-Berlin elleni agressziót az USA saját jogai megsértésének fogja tekin-

134

teni. Az év közepéig Kelet-Berlinből és az NDK-ból 103 159 menekültet vettek számba.

Július elején Kelet-Berlinben minden, július 19. és 23. közé tervezett rendezvényt betiltottak. Július 31-én a menekültáradat havi statisztikája 30 418 jelentkezővel új havi csúcstól állított fel. 51,4%-uk 25 éven aluli fiatal volt.

Augusztus 12-én az NDK miniszteri tanácsa arra az elhatározásra jutott, lezárja Kelet-Berlin határait. 16.00 órakor Walter Ulbricht aláírta a *Honecker* által előkészített parancsot Kelet-Berlin és Nyugat-Berlin, illetve az NDK, Nyugat-Berlin és NSZK közti határainak lezárására, mialatt a katonai egységeketriadókészültségbe helyezték. A határozatokat másnap hozták nyilvánosságra. Ezek közé tartozott Kelet-Berlin városi tanácsának azon rendelete is, mely szerint a „demokratikus Berlin” polgárai nem dolgozhatnak többé Nyugat-Berlinben.

II. 1961. augusztus 13.

0.00 órakorriadóztatták a Nemzeti Néphadsereget. Két óra múlva felfegyverzett rendőrök, a hadsereg és a Német Szocialista Egységpárt (NSZEP) fegyveres alakulatai megkezdték a lezárási munkálatokat. A demarkációs vonalnál és az NDK–Nyugat-Berlin határnál felszedték az utcaköveket, szögesdrótot húztak ki, barikádokat emeltek. Páncélautók és más katonai járművek járőröztek a három nyugati körzet közelében. A gyorsvasút- és metróközlekedést a két városrész közt lezárták. 7.00-kor az első menekültek áttörtek a lezárásokon és az ellenőrző pontokon.

Közben egyre több ember gyűlt össze a szektorhatároknál és figyelték a munkálatokat. A Brandenburgi kapunál 5.00-kor dühös nyugat-berliniek jelentek meg, ezt a tüntetési akciót a rendőrség azonban leverte. A következő órákban a szektorhatároknál levő emberek száma több 10 000-re nőtt,

akik felháborodottan vagy elkéservedve, némán vagy kiabálva szemlélték az őrszemek hosszú sorát és az egyre nagyobb és egyre szélesebb barikádok építését. Willy Brandt a következőképp kommentálta az eseményeket: Berlin közepén, *„nemcsak egy államhatár húzódik, hanem egy koncentrációs tábor fala is.”*

Az ENSZ 1948. december 10-én hozott határozata, az emberi jogok általános megfogalmazása szerint minden embernek joga van a szabad költözéshez és saját hazáján belül lakóhelyének szabad megválasztásához. Továbbá minden ember jogosult bármely országot – a sajátját is beleértve – elhagyni, valamint hazájába visszatérni. A Szovjetunió – mint az ENSZ egyik alapító tagja – ezt a deklarációt durván megsértette.

III. Berlin számokban

Nyugat-Berlin körül a határok 193 fő- és mellékutcát zártak le. Ebből 62 Kelet-Berlin felé, 131 az NDK-ba vezetett. Augusztus 13-a előtt a szektorhatároknál 81 átkelőhely üzemelt. Ebből 69-et szögesdróttal lezártak, vagy befalaztak. 12 szigorúan ellenőrzött átkelő maradt nyitva a szovjet zóna felé. Augusztus 14-én lezárták a Brandenburgi kaput, 23-án további négy átkelőhelyet megszüntettek.

IV. A Fal számokban:

Teljes hossza	155 km
Ebből Kelet-Berlin felé	43,1 km
NDK felé	111,9 km
Megfigyelő tornyok	302 db
Kutyafuttatók	260 db
Menekültek (ún. „faltörők”)	5075 személy
Megölt menekült, segítő, nyugat-berlini	80 személy
Közülük leölt	61 személy
Lőfegyverrel megsebesített	119 személy
Szabotázsakciók a Fal ellen	37 eset

1. ábra

V. A Fal áldozatai

Nyugat-berlini ismeretek szerint 80 személy halt meg menekülés közben, közülük négy nő volt. Az ismert halálos esetek közül négy alkalommal az áldozat a Nemzeti Néphadsereg tagja volt.

Az első áldozatot hat nappal az építkezések megkezdése után regisztrálták. A 47 éves *Rudolf Urban* lakása ablakából az alatta fekvő járda nyugat-berlini területére akart kötélen leereszkedni. A férfi lezuhant és belehalt sérüléseibe. Augusztus 22-én az 59 éves *Ida Siekmann* halt meg ugyanabban az utcában hasonló körülmények közt. Két nappal később eldördültek az első halálos lövések. A 24 éves *Günter Liffin* a Humboldt-kikötőt átúszva akart menekülni. Felfedezték és halálosan megsebesítették. Az év végéig 16 halálos kimenetelű szökési kísérlet történt.

A legdrámaibb eset 1962. augusztus 17-én a szektorhatároknál, a „Checkpoint Charlie” és a Springer Kiadó toronyháza közt történt. Két fiatal a Falat átmászva akart szökni. Egyikük elérte a nyugat-berlini területet. A barátját azonban a Fal tetején meglőtték, és visszazuhant a kelet-berlini területre. Vértett és a Fal tövében – mindkét oldalról sok száz berlini szemelátára – kiabált segítségért, de az örök csak 50 perc múlva vitték el onnan. A 18 éves *Peter Fechter* a Fal áldozatainak szimbóluma lett. A legfiatalabb menekült, aki meghalt, 16 éves volt, a Spree-be fulladt; a legidősebb egy 80 éves asszony, aki lakásából kiugorva halt bele sérüléseibe. Ebből az utcából a lakókat hamarosan kiköltöztették, a házakat pedig lerombolták, hogy a „modern határok” erődjét áttekinthetőbbé tegyék.

Akadnak olyanok is, akik az „alagút” megoldást választották. A legnagyobb – 148 m hosszú, 70 cm széles, 12 m mélységben – 57 ember hagyta el Kelet-Berlint. Emellett voltak, akik „mini tengeralattjárókkal”, vagy a zónahatárhoz közeli házak tetejéről függővasúttal próbálkoztak. Egy házaspár így menekült. Egy másik esetben három férfi szovjet mintára készített egyenruhában kelt át „varrónőjükkal” a „Checkpoint Charlie”-nál egy orosz autóval. Néhány hónappal a Fal ledöntése előtt még ketten áldozatul estek. 1989. február 6-án az NDK határőrök lelőtték a 20 éves *Chris Gueffroy*-t. Barátját elfogták, három évi börtönre ítélték. Az eddig utolsóként ismert haláleset március 8-án történt. A 32 éves *Winfried Freudenberg* már nyugat-berlini terület felett zuhant le saját építésű léggömbjével.

VI. A Fal végnapjai, Németország egyesítése

1987. június 12-én *Ronald Reagan*, az USA akkori elnöke a Brandenburi kapunál felszólította *Gorbacsovot*, az SZKP főtitkárát,

2. ábra. A FAL A BRANDENBURGI KAPUNÁL

136

hogy a kaput nyissák meg, és a Falat bontsák le. Szeptemberben *Kohl* és *Honecker* megegyeztek, hogy Nyugat-Berlin felé javítani fogják a vasúti közlekedést és áramösszekötötést is létre fognak hozni. 1988-ban Berlin akkori polgármestere, *Eberhard Diepgen* találkozott *Honecker*rel. Megállapodtak, hogy a nyugat-berlini területű Spandau és Zehlendorf felveszik a kommunális kapcsolatokat a szomszédos NDK területekkel, és az utazó-látogatójog minőségi javításai márciusban életbe lépnek. *Diepgen* és *Honecker* a Lipcsei Vásáron találkoztak újra. A cégek, áramellátó vállalkozások, valamint az áramösszekötötésről szóló megegyezést nyugat-berlini befolyásra írták alá.

1989. május 7-én az NDK-ban helyi választásokat tartottak. A hivatalos eredmény szerint a választók 98,85%-a szavazott a Nemzeti Frontra és csak 1,15% ellene. Egyházi és más ellenzéki csoportok kipellengéreztek a választójog elleni súlyos vétségeket és választási csalásról beszéltek. Bonnban *Gorbacsov* látogatásakor – június 12–15. – *Kohl* hangsúlyozta, hogy a németek összetartozási érzése Keleten és Nyugaton töretlen.

Június 27-én *Horn Gyula* magyar és *Alois Mock* osztrák külügyminiszter Sopron mellett egy erdőben, egy kis részen jelképesen lebontotta a vasfüggönyt. A következő hetekben az NDK-menekültek rohama Magyarország és Ausztria felé felgyorsult.

3. ábra. EAST-SIDE-GALLERY

Ezekben a napokban egyre több NDK-állampolgár menekült az NSZK követségére Prágában és Budapesten. Augusztus 19-én a Páneurópai Piknik keretében, egy Sopron melletti erdőben 661 NDK állampolgárnak sikerült akadálytalanul átkelnie a nyitott határon. 22-ig az Ausztriába belépő menekültek száma 3500-ra nőtt. A hónap végére az NSZK-követségeken várakozók létszáma is több ezerre emelkedett.

Augusztus 25-én *Németh Miklós* és *Horn Gyula* tárgyalásokat folytatott Bonnban. Magyarország „humanitárius elvek” szerint közvetítő szerepet vállalt az NDK és az NSZK közt. Horn 31-én Kelet-Berlinben közölte az NDK külügyminiszterével, *Oskar Fischer*rel, hogy Magyarország csak olyan „menekültszabályozás”-ban venne részt, ami hazája kötelezettségével, a nemzetközi emberi jogokat és saját politikai praxisát figyelembe véve összhangban áll. A magyar kormány szeptember 10-én – az NDK vezetésének beleegyezése nélkül – engedélyezte az itt-tartózkodó 6000 NDK polgár vízum nélküli kiutazását. Kelet-Berlin Magyarországot „szervezett emberkereskedelemmel, az NDK belügyeibe való beavatkozással és a népjogi szerződések megsértésével” vádolta.

Szeptember 26-ig a prágai NSZK-nagykövetségen 1064 NDK menekültet vettek számba. A varsói nagykövetségen is több mint 400-an voltak. Többségük az Oderát, vagy a Neissét átúszva érkezett. *Genscher* szeptember 30-án a prágai konzulátuson közölte az ott-tartózkodókkal, hogy az éjjel és az elkövetkező napokban beutazhatnak az NSZK-ba. Az NDK-val való megegyezés szerint hat különvonat érkezett Bajorországba 7000 menekülttel; útközben sokan felugráltak a kocsikra.

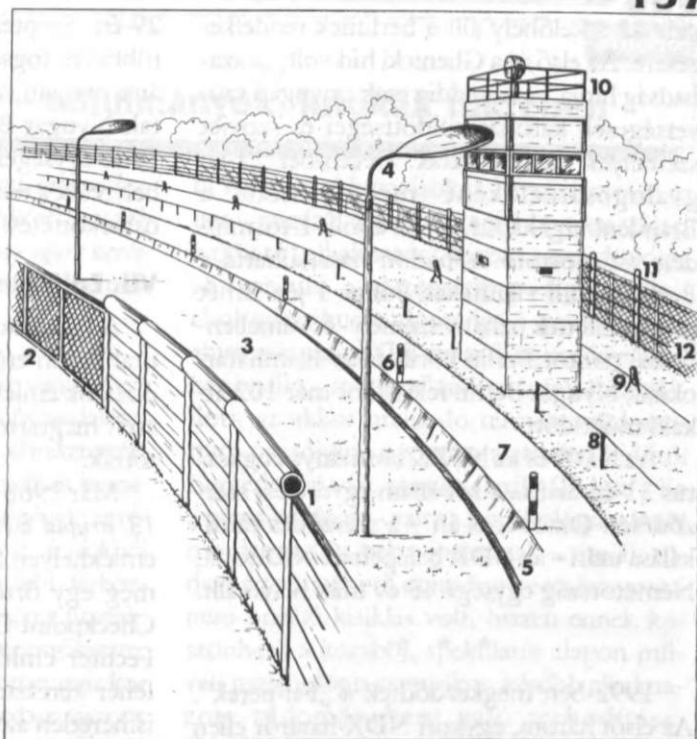
Október 2-án este Lipcsében 12 000-es tömeg tüntetett az NDK társadalmi demokratizálásáért. „Szabadság, Egyenlőség, Testvériség!”, „Soha többé Kínát!”, és „Gorbi, Gorbi!” jelszavakat skandáltak, valamint „*Erich hagyd*

a faxokat, hozd be a peresztrójkát!” Rendőrségi és biztonsági erők a demonstráció végén a széteszlő tömeget gumibotokkal támadták meg. Október 7-én tüntetési hullám kezdődött az NDK-ban. Emberek ezrei gyűltek össze és demokratizálásra szólítottak fel. Az állambiztonsági szolgálat és a rendőrség folyamatosan zaklatta őket. 8-án este újra demonstrációkra került sor; a biztonsági erők ismét ellenségesen léptek fel. Október 11-én az NSZEP vezetői kijelentették, hogy szükség van a reformokra és a változásokra. 16-án zajlott le az NDK történetének legnagyobb tüntetése Lipszében. Több mint 120 000 ember követelte az erőszak nélküli demokráciát és a szabad választásokat.

A biztonsági erők nem avatkoztak be. 18-án az NSZEP rendkívüli ülésén Honecker lemondott. Utóda *Egon Krenz* lett. Azt mondta, ezzel a nappal „fordulatot fogunk bevezetni, mindenekelőtt az ideológiai és a politikai elsőséget fogjuk visszaszerezni.” Az ellenzék erre kétkedve reagált.

Továbbra is tízezrek demonstráltak. Akcióikat az első, népképviselők és politikusok közti nyílt viták kísérték. 24-én Krenzet államelnökké és a Nemzeti Védelmi Tanács elnökévé választották. Az NDK történetében először a választás nem volt egyhangú.

November 1-jén Krenz Moszkvában találkozott Gorbacsovval. A német államfő azt mondta, „nincs mit újraegyesíteni” és a Fal Berlinben egy „védőfal”. Továbbá a „fordulat” az NSZEP-en belüli „kollektív vita eredménye”. 2-án további lemondások történtek: a Szabad Német Szakszervezeti Szövetség elnöke távozott; ezt politikai és organizá-

4. ábra. A BERLINI FAL SZERKEZETE

ós hibákkal indokolta. *Gerhard Nennstiel*, a Fémipari Szakszövetség elnöke és *Margot Honecker* népművelési miniszter is elhagyta eddigi munkahelyét. 7-én este minden közelebbi indoklás nélkül a teljes NDK-kormányzat lemondott. 8-án a 21 tagú NSZEP politbüro szintén távozott. Helyükre még aznap az NSZEP központi bizottsága megválasztotta az új tagokat. 9-én az NDK polgárai számára megnyitották a nyugat-berlini határokat.

Közvetlenül a tévéközvetítés után óriási embertömegek indultak a határok felé. A meglepett határőrök 22 óra körül felnyitották a sorompókat. A kelet-berliniek miatt a közlekedés Nyugat-Berlinben teljesen megbénult. November 12-én áttörték a Falat a Potsdami térnél. Délután *Richard von Weizsäcker* nyugatnémet államfő is meglátogatta az új átkelőt. 11-re az addigi 10 helyett

már 22 átkelőhely állt a berliniek rendelkezésére. Az első új a Glienickei híd volt, „a szabadság hídja”, amit eddig csak a nyugati szövetségesek katonai küldöttségei és szovjet személyek használhattak. December 22-én gyalogosátkelőként megnyitották a Brandenburi kaput. 1990. április 1-től minden vízisportoló szabadon használhatta a Berlin körüli víziutakat. Július 1-jén ismét megszüntettek néhány személy- és vámellenőrzési pontot Berlin körül és az államhatáronál; Nyugat Berlin felé ekkor már 102 átkelő működött.

Az NDK és az NSZK kormánya augusztus 31-én aláírta a két állam egyesülési szerződését. Október 3-án – a szerződés ratifikálása után – az NDK belépett az NSZK-ba; Németország egysége 45 év után helyreállt.

* * *

1992-ben megkezdődtek a „Fal-perek”. Az elsőt három, egykori NDK-határőr ellen indították és január 20-án fejezték be; emberölés vádjával három évre ítélték őket. November 12-én az NDK Védelmi Tanácsának egykori tagjai ellen indult per: Erich Honeckert, a STASI-főnök *Erich Mielkét* és az 1985–89 között védelmi miniszter *Fritz Streletz*et idézték be. A vád szintén emberölés volt. 1993. januárban a Honecker elleni bírósági eljárást betegsége miatt felfüggesztették. Január 13-án feleségével és lányával Chilébe menekült, ott halt meg 1994. május

29-én. Szeptember 16-án a többi vádlottat többéves fogságra ítélték. 1994. június 18-án a nyugati szövetségesek csapatai kivonultak Nyugat-Berlinből. Augusztus 31-én a FÁK egységei is távoztak. Őszre Berlinben helyreállt a telekommunikációs és a forgalmi összeköttetés.

VII. Epilógus: Emlékhelyek a Falnál

A falmaradványok mellett egész sor hely utal Berlin erőszakos megosztására és az áldozatok emlékére. Néhány esetben a Fal részeit megtartották és emlékműnek nyilvánították.

Már 1963-ban megnyitotta az *Augusztus 13. brigád a Ház a „Checkpoint Charlie-nál”* emlékhelyet. Néhány lépésre innen található még egy őrtorony is. Kb. 200 méterre a Checkpoint Charlie-tól áll egy kereszt Peter Fechter emlékére. A Reichstag közelében fehér keresztet emlékeztetnek az ismert és ismeretlen áldozatokra, akiket lelőttek, vagy vízbe fulladtak. Egy 1300 méter hosszú falrészlet képezi az „East Side Gallery”-t. A Spree Északkeleti oldalán látható. 1990-ben kezdte – egy skót festő kezdeményezésére – 21 ország 118 művésze e felületet téma-és időszerűen befesteni.

(Az ismertetés a *Die Mauer und ihr Fall* [Herausgegeben vom Presse- und Informationsamt des Landes Berlin, 1996. 7. Auflage.] alapján készült.)

